

Kresťanstvo 20. storočia – 1. časť

Category: dejiny kresťanstva

written by Drahoslav Vajda | 1. júla 2026

Dejiny kresťanstva

Sklamané nádeje

Ak históriu meriame významnými udalosťami, potom 20. storočie sa z hľadiska našich úvah začína rokom 1914, vypuknutím *Prvej svetovej vojny*, ktorá výrazným spôsobom oddeľuje dobu, ktorá jej predchádzala, od doby, ktorá po nej nasledovala. Životné podmienky a chápanie života po vojne sa oproti predvojnovému obdobiu tak veľmi zmenili, že sa zdá, akoby išlo o dve veľmi vzdialené epochy^{A)}.

Dvadsiate storočie dostalo veľa prívlastkov, z ktorých každý vystihuje niektorú jeho charakteristickú črtu. Takými sú napr.: „vek obáv a nepokoja“, „vek ideológií“, „vek más“, „relativistický svet“, „vek vedecko-technickej revolúcie“, „postkresťanská éra“ atď. [Výraz „postkresťanská éra“ v tomto ponímaní treba chápať ako pomenovanie doby, v ktorej sa kresťanstvo, ktoré bolo približne do konca 19. storočia dominujúcim svetonázorom v západnom svete – a predovšetkým v našom európskom priestore -, dostalo do pozadia a do popredia sa dostali tri nižšie vymenované ideológie. Treba ho brať ako *terminus technicus*, a nie ako paralelu alebo ekvivalent či synonymum výrazu *postmoderna*.]

Iný spôsob, ako je možné charakterizovať 20. storočie, je výpočet ideológií typických pre túto dobu. Napr. historik Arnold Toynbee vyslovil myšlienku, že v tejto dobe boli veľké svetové náboženstvá nahradené tromi postkresťanskými ideológiami, ktorými sú: 1. nacionalizmus¹⁾, 2. komunizmus²⁾ a 3. individualizmus³⁾. Tieto tri nové ideológie prijímali v tomto storočí charakteristické znaky náboženskej viery a každá z nich má svoje posvätné symboly, ceremónie, inšpirované diela, dogmy, svätých a charizmatických vodcov.

Za najdôležitejšie myšlienkové prúdy tohto obdobia sa považujú: 1) nihilizmus⁴⁾, 2) sekularizmus⁵⁾, 3) rasizmus⁶⁾ a 4) totalitarizmus⁷⁾. Postup zosvetštenia v devätnástom storočí, urýchlenný marxizmom⁸⁾, darvinizmom⁹⁾ a pozitivizmom¹⁰⁾, podkopával základy západného kresťanského myslenia. Vedecký materialistický socializmus (komunizmus) Karola Marxa dostal v 20. st. pod svoj vplyv veľkú časť ľudstva.

Myšlienkový svet človeka 20. storočia najviac ovplyvnili tri osobnosti: fyzik *Albert Einstein*, psychológ *Sigmund Freud* a filozof *Karol Marx*. Všetci traja predstavovali pre bežného človeka dvadsiatych rokov to isté

posolstvo: *svet nie je taký, akým sa zdá byť*. Zmyslom, ktoré vytvárajú vnemy o materiálnom svete a dávajú základ pre vzťahy k ľudskej spoločnosti, sa nedá veriť. Marxistické a freudovské učenie rovnakou mierou, ale každé po svojom, podryli existujúci vysoko vyvinutý zmysel osobnej zodpovednosti a povinnosti voči ustálenému a objektívne platnému právnemu poriadku civilizácie devätnásteho storočia. Ľudia si z Einsteina odvodili, že všetky hodnoty vo vesmíre sú relatívne.

Keď svet vstúpil do nového storočia, mnohí hlásali, že prichádza nový svet – alebo priam kráľovstvo Božie. Niektorí predpovedali, že 20. storočie bude storočím pokoja a bohatstva. Boli však aj takí, ktorí poukazovali na to, že zlo spôsobené priemyselnou revolúciou a urbanizáciou ďaleko prevyšuje výhody, ktoré prinášajú. V pohľade na budúcnosť boli nové ideológie rovnako pesimistické ako optimistické. Budúcnosť dala skôr za pravdu pesimistom.

Už v prvej polovici tohto storočia došlo k spoločenským búrkam v doteraz nepredstaviteľnom rozsahu. Hybnou silou v nich bolo jednak sebavedomie moderného človeka a úsilie štátov o zväčšovanie svojej moci a jednak snaha vykorisťovaných a utláčaných vrstiev o spravodlivé usporiadanie spoločnosti.

Prenasledovanie kresťanov

Neočakávaným fenoménom 20. storočia sa stal návrat k prenasledovaniu kresťanstva, ktoré množstvom obetí prekonal aj najväčšie prenasledovania z čias Rímskej ríše, a to aj napriek proklamovanej tolerancii a slobode svedomia európskym osvietenstvom. O totálnu prestavbu spoločnosti sa v 20. storočí pokúsili dva totalitné systémy: politicky pravičiarisky *fašizmus* vychádzajúci z filozofie Nietzscheho (kult rasy) a politicky ľavičiarisky *komunizmus* vychádzajúci z filozofie Marxa (kult proletariátu). Obe tieto ideológie s cieľom zabezpečiť šťastnú budúcnosť svojich občanov v štátoch, kde boli pri moci, zaviedli totalitný systém¹¹⁾.

Zámerom totalitných systémov (režimov) je vyformovať typ človeka, ktorému chýba zmysel pre individuálnu slobodu. Totalitné politické systémy sú smrteľným nepriateľom náboženstva a osobitne kresťanstva, ktoré považujú za konkurenta v nároku na myslenie a lojalitu občana.

Prenasledovanie kresťanov v sovietskom Rusku (Sovietskom zväze)

Pre väčšinu cirkví nepriniesla prvá svetová vojna a doba po nej, výraznejšie zmeny. Výnimkou boli len cirkvi v revolučnom Rusku, zvlášť *pravoslávna cirkev*. Táto bola veľmi úzko spojená s cárskym režimom a revolučný boj sa obrátil aj proti nej a jej predstaviteľom, kňazom a mníchom^{B)}.

Rusko bolo prvým štátom, kde boli do praxe uvedené Marxove teórie o vývoji spoločnosti s cieľom dosiahnuť dokonalú beztriednu spoločnosť. Marxova filozofia, ktorej snahou bolo zmeniť svet, bola upravená a rozpracovaná na ruské zaostané pomery Vladimírom Il'jičom Uľjanovom – Leninom (1870-1924) a dostala oficiálny názov *marxizmus-leninizmus*. Je to akási heréza a paródia

kresťanstva, lebo podľa tejto ideológie je prvotným hriechom *súkromné vlastníctvo*, zachraňujúcou mocou (záchrancom) *robotnícka trieda* a eschatologickým naplnením budúca *komunistická spoločnosť*.

Po páde cárskej vlády vo februári r. 1917 dostala ruská pravoslávna cirkev prvýkrát od čias Petra Veľkého možnosť usporiadať svoje pomery bez zasahovania štátu. V novembri 1917 nastal bolševický prevrat vedený V. I. Leninom. Nový režim hneď v decembri znárodnil všetku pôdu, vrátane cirkevnej. Na začiatku r. 1918 bola cirkev formálne oddelená od štátu. Z úradov boli odstránené všetky náboženské predmety. Štát prestal cirkev finančne podporovať a zrušil vyučovanie náboženstva v školách. Kňazi a iní cirkevní zamestnanci boli vyhlásení za prisluhovačov buržoázie a boli zbavení práv. Cieľom bolo oslabiť cirkev, ale nevytvárať martýrov. Bolševici zo začiatku predpokladali, že náboženstvo zanikne *samo od seba*, lebo tak to malo byť podľa marxistickej teórie, ktorá učí, že je len dôsledkom spoločenských pomerov.

V ďalších rokoch komunisti vystupňovali prenasledovanie, lebo zistili, že marxistické zákony vývoja spoločnosti fungujú akosi pomaly. Prenasledovanie dosiahlo vrchol v tridsiatych rokoch päťročným plánom, počas ktorého sa mali odstrániť všetky náboženské symboly z kostolov, malo sa skončiť vzdelávanie nových kňazov, mala byť odstránená všetka literatúra s náboženským obsahom a tiež náboženská výchova z rodiny. Tisíce kňazov a veriacich bolo uväznených alebo prenasledovaných počas Stalinovej kolektivizačnej kampane.

Ku koncu tridsiatych rokov sa prenasledovanie zmiernilo a počas Hitlerovej vojny proti Sovietskemu zväzu sa vzťahy k cirkvi upravili k lepšiemu na základe boja proti spoločnému nepriateľovi. Roku 1944 bol predovšetkým z popudu vlády sformovaný *Zväz evanjelických kresťanov*, v ktorom boli združené všetky evanjelikálne cirkvi.

Prenasledovanie kresťanov v nacistickom Nemecku

Nemecký typ fašizmu (nacizmus) získal vplyv v prostredí dezilúzie, ekonomických problémov a odporu proti ponížujúcim mierovým podmienkam, ktorými sa pre Nemecko skončila Prvá svetová vojna. Fašizmus mal zložitý ideový pôvod a politický vplyv získal najprv v Taliansku, neskôr v Rakúsku, Španielsku, Portugalsku a Maďarsku. V Nemecku bol spopularizovaný prostredníctvom Hitlerovej knihy *Mein Kampf*. Rozvíja v nej úvahy o nadradenosti ľudu (*Volk*) reprezentovaného árijským národom Germánov. Jednota ľudu je vyjadrená vodcom (*Führer*), ktorý má absolútnu moc. Najväčším nepriateľom nacizmu je komunizmus, za ktorým sa, podľa nacizmu, skrýva pôvodca všetkého zla – Žid. Preto, keď Hitler rozpútal *Druhú svetovú vojnu* (1939-1945), dal do pohybu strašidelnú mašinériu na vyvražďovanie Židov. Kresťanstvo je podľa neho najťažší úder, aký kedy zasiahol ľudstvo. Bolševizmus je jeho nelegitímne dieťa a oboje je výmyslom Židov.

Po nástupe Adolfa Hitlera (1889-1945) k moci r. 1933 sa nacistický režim snažil vytvoriť jednotnú nemeckú cirkev založenú na jednotných princípoch národného socializmu (nacizmu), ktorej viera mala byť zakorenená v „božskej skutočnosti germánskeho národa“. Nielen protestantskí „Nemeckí kresťania“,

ale aj katolícki biskupi podporovali nový režim a Hitler uzavrel s Vatikánom konkordát (1933). Proti Hitlerovi a „Nemeckým kresťanom“ stál *Núdzový zväz farárov (Pfarrer Notabund)* založený luteránskym farárom Martinom Niemöllerom a *Vyznávajúca cirkev (Die Bekennende Kirche)* s *Barmenským vyhlásením* zostaveným Karolom Barthom. Opoziční farári boli zatýkaní a posielaní do koncentračných táborov. Roku 1937 bol uväznený aj Martin Niemöller (1892-1984), ktorý sa stal symbolom odboja. Na aktívnom odboji proti Hitlerovi sa zúčastnil aj významný luteránsky teológ Dietrich Bonhoeffer (1906-1945), ktorého dal Hitler tesne pred koncom vojny popraviť (9. apríla).

Vyznávajúca cirkev vyšla zo stretu s národným socializmom napriek prenasledovaniu lepšie než iné inštitúcie a organizácie (univerzity, odborové hnutia). Dedičstvom ostali príbehy tých, ktorí trpeli a svoje príbehy mohli vyrozprávať.

Prenasledovanie kresťanov v komunistickej Číne

Komunistická strana pod vedením Mao Ce-Tunga (1949-1976) sa v Číne dostala k moci v r. 1949. Všetci misionári boli označení za imperialistov, čo bolo najhorším komunistickým obvinením. Do roku 1952 boli takmer všetci nútení krajinu opustiť. Proti čínskym kresťanom, najmä proti tým, ktorí mali kontakty s misionármi zo zahraničia, boli vedené „sebakritické súdy“, pri ktorých sa súdení mal sám obviniť a priznať k vine. Týmto spôsobom mali byť vykorenení všetci „nakazení imperialistickým jedom“. Celé obyvateľstvo, ale špeciálne kazatelia boli podrobení nútenej indoktrinácii (k slepému a odovzdanému prijímaniu vládnucej komunistickej ideológie – maoizmu). Cirkev bola násilne „osamostatnená“ (spod zahraničného vplyvu) a tie zbory, ktoré sa priznali a „kajali“ z imperialistickej minulosti, boli považované za „znovuzrodené“, a tak hodné spolupráce s novou vládou.

Prenasledovanie kresťanov dosiahlo vrchol počas „kultúrnej revolúcie“ v rokoch 1966-1969. Maove *Červené gardy* mali príkaz zničiť všetko, čo zaváňalo „starým myslením“. Boli zrúcané cirkevné budovy, pálená kresťanská literatúra, kresťania verejne ponižovaní a fyzicky napádaní. Mnohí boli poslaní do pracovných táborov, iní zahynuli martýrskou smrťou. Každé náboženstvo bolo vyhlásené za ilegálne.

Napriek teroru skrytá cirkev prežila, a dokonca sa rozšírila do oblastí, kde predtým kresťania neboli. Po celej krajine vznikali malé skupinky veriacich, stretávajúce sa tajne po domoch. Rast čínskej cirkvi vyplýva z porovnania počtu protestantov a katolíkov v roku 1949 (1 812 000 protestantov a 3 300 000 rímskych katolíkov) s rokom 1992 (63 000 000 protestantov a 12 000 000 katolíkov).

Teologické prúdy

Osvietenstvo bolo začiatkom netušeného rozvoja vedy, čo sa prejavilo už v druhej polovici devätnásteho storočia a v plnej miere v dvadsiatom storočí.

Obrovský rozvoj vedy vniesol do života jednotlivca a spoločnosti veľké zmeny. Z jednej strany obohatil život a odstránil veľkú nevedomosť, povery a biedu, z druhej strany priniesol nebezpečenstvo zneužitia výsledkov vedy proti samému človeku. Veľmi rýchlo sa menil spôsob života jednotlivca a spoločnosti.

Na život cirkví nemali tieto zmeny spočiatku nápadný vplyv. Vďaka sa prijímali objavy vedy a technické vymoženosti, a to najmä vtedy, keď prispievali k odstráneniu biedy a uľahčeniu života. Náznakom budúcich ťažkostí bolo odcudzovanie sa viere a životu cirkvi predovšetkým u ľudí z radov intelektuálov/inteligencie. Účasť na živote cirkvi prestáva byť ľuďom samozrejmosťou a stáva sa vecou osobného presvedčenia a rodinnej tradície.

Môžeme povedať, že dvadsiate storočie bolo obdobím hlbokkej rozpoltenosti medzi veľkým optimizmom viery v človeka a v jeho neobmedzené schopnosti potvrdzované úspechmi vedy a techniky a pesimizmom z tragických skúseností svetových vojen, globálneho ohrozenia života a neúspechu (a neschopnosti) nájsť náhradu za náboženstvo v nejakej ucelenej filozofii. Istota viery v nadprirodzeno, formovaná stáročiami, sa u mnohých zmenila na pochybnosti, alebo sa úplne stratila. Ateizmus (tak po teoretickej, ako aj po praktickej stránke) v duši človeka (tak jedinca, ako aj celej spoločnosti) vytvoril pocit prázdnoty a priniesol psychické problémy, ktoré vo vyspelých západných krajinách viedli k vzniku nového „duhovenstva“ – psychológov a psychoanalytických poradcov. Zosvetštení ľudia prestali reagovať na duchovné oslovenie. Patrí k paradoxom 20. st., že keď sa zdalo, že každé náboženstvo je už prekonané, došlo k obnove pohanskej spirituality a návratu k starobylým božstvám.

V takýchto intelektuálnych a duchovných podmienkach vznikali filozofické a teologické prúdy snažiace sa poskytnúť skôr útechu alebo úľavu, ako vysvetľovanie zmyslu ľudskej existencie. Niektorí myslitelia sa vzdali nádeje na ucelený systém a zdôrazňovali dôležitosť subjektívneho poznania jednotlivcom. Iní rozvíjali svetské utópie akýmsi napodobňovaním kresťanského učenia o budúcich veciach (podľa zdroja A, str. 401).

Rozdrobenosť a rozdielnosť spoločenstiev hlásiacich sa ku kresťanstvu s postupujúcou históriou narastá a prehľbuje sa. Túto smutnú skutočnosť vidíme práve (alebo aj) v tom, že sa dôsledne neuplatňujú princípy sformované protestantskými *sola* (*sola scriptura*, *sola fide*, *sola gratia*, *solus Christus* a *solī Deo gloria*). Biblické princípy *sola* nie sú vo východiskových predpokladoch jednotlivých cirkví a ich učení. Alebo ak tam aj sú, nie sú *jedinými* predpokladmi; popri nich sú za východiská vzaté ešte aj prvky rôznych filozofií alebo myšlienkových prúdov. Tým je porušený princíp *jedine* (*sola*). Výsledkom sú rôzne teologické systémy, resp. učenia, ktoré stoja jednak proti sebe, a v konečnom dôsledku nie sú v zhode ani s Písmom. A ako ďalší dôsledok tejto skutočnosti vidíme návrat niektorých cirkví do stavu z obdobia pred protestantskou reformáciou (15.-16. storočia), čoho prejavom je aj súčasná ekuména, verejne celosvetovo etablovaná 31. októbra 1997.

Archeologické objavy

V 19. storočí došlo aj k tomu, že príbehy z Biblie sa nepovažovali za historicky spoľahlivé. Archeologické objavy od r. 1925 to však zmenili. Rýchlo sa zhromažďovali archeologické nálezy a údaje podporujúce pravdivosť príbehov doby patriarchov tak, ako ich predkladá Biblia. Takými sú objavy uskutočnené od r. 1929 v Ras Šamra v Sýrii na mieste starovekého mesta Ugaritu. Nájdený archeologický materiál vrhol svetlo na život, mýty a náboženské praktiky Kanaáncov. Texty z vykopávok v Mari na rieke Eufrat osvetlili históriu Blízkeho východu od čias prvých patriarchov až po dobytie Kanaánu. Tieto nálezy znamenali, že sa zmenila nepriaznivá mienka o pravdivosti biblických príbehov.

Mimoriadne významnou udalosťou v tomto smere bol v roku 1947 objav tzv. *zvitkov od Mŕtveho mora*. Ich objav je zaujímavým príbehom. Beduínsky chlapec hľadal stratenú ovцу medzi jaskyňami Qumranu (Kumránu) severozápadne od Mŕtveho mora. Zbadal tam viacero nádob vysokých asi 60 cm, ktoré obsahovali kožené zvitky zabalené do plátna. Takto objavil knižnicu, ktorá podľa všetkého patrila židovskej asketickej náboženskej komunite *Esénov*. Zvitky sú datované do 1. st. pred Kr. a do doby Ježiša Krista. Týmto spôsobom sa do rúk biblických historikov dostali starozákonné texty, ktoré boli o 1 000 rokov staršie než ktorýkoľvek dovtedy známy biblický text. Tieto a iné ďalšie objavy priviedli historikov a archeológov k tomu, aby s väčšou istotou používali Bibliu aj ako prameň historických svedectiev.

Zdroje

A) Pavel Hanes, *Dejiny kresťanstva*, vydalo Združenie evanjelikálnych cirkví v SR, Banská Bystrica 2016, A4, 429 strán, ISBN 80-88945-01-1. Zdroj je používaný so súhlasom autora. V článku použité texty sú z 54. kapitoly, str. 397-407.

B) Štěpán Šoltés, *Dějiny křesťanské církve*, Kalich, Praha 1999, ISBN 80-7017-204-5

Poznámky

Vysvetlenie hesiel 1) – 10) je podľa publikácie: Samo Šaliga a kol., *Veľký slovník cudzích slov*, vyd. SAMO, Bratislava – Prešov 2003, INSB 80-89123-02-3

1) *nacionalizmus* –mu m. /lat./ 1. ideológia a politika sledujúca záujmy celého národa, bojujúca proti cudzej nadvláde, cudzej moci vo vlastnom národe, štáte, krajine a pod. 2. vedomie príslušnosti k určitému národu, vlastenectvo

2) *komunizmus* –mu m. /lat/ filoz. svetonázor, učenie založené na marxizme-leninizme, na dialektickom a historickom materializme; *polit.* štátne zriadenie sovietskeho centralistického, totalitného typu s jedinou vládnuťou

politickou (komunistickou) stranou

3) *individualizmus* -mu m. /lat./ 1. odb. nadradžovanie jednotlivca nad skupinu ľudí, nad kolektív; uplatňovanie (sebeckých) záujmov jednotlivca bez ohľady na záujmy kolektívu, spoločnosti, celku 2. filoz. kladné, pozitívne zdôrazňovanie významu jednotlivca (v spoločnosti, kolektíve, v dejinách)

4) *nihilizmus* -mu m. /lat./ úplné popieranie, odmietanie všetkých ustálených hodnôt a zásad spoločenských, mravných a pod.

5) *sekularizácia* -ie ž. /lat./ cirk. 1. zosvetštenie 2. prevod cirkevného majetku do vlastníctva štátu; poštátnenie 3. prepustenie rehoľnej osoby z rehole alebo kláštora

sekularizmus -mu m. /lat./ zosvetštenie; ideologický či obecný svetonázorový postoj založený na oddelení náboženstva od všetkých ostatných sfér; neuznávanie nadprirodzeného (transcendentného)

6) *rasizmus* -mu m. /arab. – franc./ diskriminačná teória hlásajúca nerovnocennosť ľudských rás (spájaná súčasne s genocídou „menejcennej“ rasy)

7) *totalitarizmus* -mu m. /lat./ *polit. totalizmus* – vládnucci systém opierajúci sa o násilím vynútenú jednotu, napr. *fašizmus*, *komunizmus*. Pozri aj poznámku 11.

8) *marxizmus* -mu m. /podľa vlast. m./ *polit.* 1. filozofická, ekonomická, politická teória K. Marxa 2. svetonázor robotníckej triedy založený na dialektickom a historickom materializme

9) *darwinizmus* -mu m. /podľa vlast. m./ učenie, ktoré vysvetľuje vznik a vývoj organizmov a vznik druhov prirodzeným výberom

10) *pozitivizmus* -mu m. /lat./ *filoz.* smer vo vede a filozofii, podľa ktorého všetko poznanie vychádza z toho, čo je dané, skutočné, pozitívne; čo je pozitívne dané (v zmysle vedecky, zmyslovo vnímateľné)

11) *Totalitný systém* je charakterizovaný nasledujúcimi vlastnosťami (črtami; zdroj A, str. 399):

a. Oficiálnou *ideológiou*, ktorá pokrýva všetky dôležité stránky ľudskej existencie. Očakávanie dokonalého stavu ľudstva v krátkej budúcnosti.

b. Masovou *politickou stranou*, ktorú vedie diktátor, alebo malá skupina totálne odovzdaná straníckej ideológii – kontroluje takmer všetky oblasti života.

c. *Politickou políciou*, ktorá využíva všetky technické a psychologické prostriedky proti všetkým „nepriateľom režimu“. Myslenie totalitného systému je nastavené tak, že vyžaduje neustály boj proti „nepriateľom“.

d. Monopolom na ovládanie *masovokomunikačných médií*, prostredníctvom ktorých manipuluje a ovláda verejnosť.

e. Úplnou kontrolou *ekonomiky* a všetkých *bojových prostriedkov* (armády).